IL-WAQGĦA TA' ĠERUSALEM

Il-waqgħa u l-ħerba ta' Ġerusalem fis-sena 70 wara Kristu hija waħda mill-aqwa ġrajja tal-Art Imqaddsa mhux biss minħabba l-ħruxija, d-dmija u l-kobor tal-ħsara imma wkoll għax biha seħħet il-kelma ta' Kristu li minn dak il-ġmiel ta' tempju ma kellhiex tibqa' ħaġra fuq ħaġra (Matt. 24, 2). Għalhekk ħa naraw ftit kif saret dik il-gwerra li ġiebet il-qerda tal-belt imqaddsa.

Fis-sena 63 qabel Kristu l-Palestina waqgħet taħt il-ħakma ta' Ruma u kienet tagħmel mal-provinċja tas-Sorija, li l-ħakem tagħha kien jista' jindaħal f'xi ħwejjeġ fit-tmexxija tal-Palestina. Il-Palestina kienet f'idejn il-Lhud taħt is-setgħa ta' Ruma sas-sena 6 wara Kristu, iżda fis-sena 6 kienet mogħtija f'idejn Gvernatur Ruman, li kellu d-dar tiegħu f'Ċesarea, għalkemm kien imur Ġerusalem f'xi okkażjonijiet kbar. Il-gvernatur kellu miegħu xi ftit suldati, xi 3,000, għal li jista' jinqala'. Ir-Rumani ma kenux jindaħlulhom lil-Lhud fir-reliġjon tagħhom u fejn setgħu dejjem imxew għal xejrthom. Kollox fuq kollox il-Lhud ma kenux ħażin taħt il-ħakma ta' Ruma, għalkemm kienu l-aħħar gvernaturi li bin-nuqqas ta' għaqal tagħhom ġiebu b'idejhom il-gwerra tal-Lhud kontra r-Rumani u l-waqgħa ta' Ġerusalem.

Fis-sena 64 wara Kristu laħaq gvernatur tal-Palestina Ġessju Floru. Kien bniedem mill-agħar. Daqskemm kien raġel ħażin, il-gvernatur ta' qablu, li anqas hu ma kien xi biċċa deheb mastizz, il-Lhud ħdejn Ġessju kienu jqisuh bħala raġel tajjeb. Skond ma jgħid Ġużeppi Flavju, li għex dak iż-żmien, u kittieba Latini, ma kien jaqta' qalbu mill-ebda delitt: serq, qtil, kefrija mill-eħrex. Għall-ħallelin ma kienx hemm ħabs, basta jagħtuh sehem mis-serqa. Il-poplu ma kienx jiflaħ iżomm aktar; x'uħud marru pajjiżi oħra biex isalvaw ġildhom; il-bqija ma kienx jonqoshom ħlief xrara żgħira biex iqajjmu l-ħuġġieġa. U dik ix-xrara ma dametx ma ġiet.

Kien ix-xahar at' Mejju 66. Il-Lhud ta' Ċesarea kellhom kwistjoni fuq xi drittijiet mal-Griegi u r-Rumani. Il-kawża marret Ruma quddiem Neruni, u s-sentenza kienet kontra l-Lhud. Dawn saħnu. Floru baqa' dejjem jisraq u jaħqar u joqtol il-Lhud. Daħal Ġerusalem bis-suldati u ġiegħel il-Lhud isellmulhom. Il-Lhud sellmu imma s-suldati, skond l-ordni li kellhom, ma sellmux. Il-Lhud għamlu għalihom; is-suldati għamlu għal-Lhud, beda l-ġlied u Floru kellu jitlaq lejn Ċesarea wara li ħalla kumpanija suldati fil-belt.

Sadattant f'Ġerusalem kien hemm taħwid kbir. Il-poplu kellu min isaħħnu, u kellu ukoll min iberrdu. Gwerra kontra Ruma ma kenitx ħaġa ħafifa, u Agrippa t-Tieni, Lhudi u ħabib tar-Rumani, għamel kemm felaħ biex ineħħilhom kull ħsieb ta' gwerra. Mar Ġerusalem għal t'apposta, beżżagħhom mill-

gwerra u talabhom biex ma jitharrkux. Daru ghalih bil-gebel, u kellu jitlaq. Biex tkompli taghqad qatghu s-sagrificcju li kien isir kull jum ghall-Imperatur. U dan kien infisser gwerra ma' Ruma. Imma kien hemm ohrajn fost il-Lhud li aktar riedu jaslu ghal xi ftehim milli jaqbdu l-armi u dawn salbu ruhhom malajr fi gwerra ma' huthom stess ta' rashom shuna, u beda l-glied u l-qtil bejn il-Lhud.

It-tixwix xtered ukoll barra minn Gerusalem. F'Cesarea saret taqtila ta' 20,000 Lhudi. Fi bliet ohra l-Lhud qamu kontra l-pagani, u kullimkien hruq, tigrif u gzuz ta' mejtin.

F'Ottubru 66 Cestju Gallo, gvernatur tas-Sorija, nizel b'rigment suldati Gerusalem biex irazzan l-imxewwxin. Ghall-ewwel mar tajjeb imma malajr intebah li ma kellux forzi bizzejjed biex jirbah il-belt. Dik il-habta nzertat il-festa tal-Gharajjex u Gerusalem kienet mimlija bil-Lhud. Habtu ghas-suldati ta' Cestju, u dawn kellhom jaharbu b'telf kbir.

Din l-ewwel rebha aktar sahhnet l-imxewwxin kontra r-Rumani. Il-"moderati" jew daru maghhom jew telqu mill-belt. Imma r-rebbieha setghu jahsbu li r-Rumani ma kenux sa jibqghu tahtha telfa bhal dik, imma jerggħu jigu b'forzi akbar. Ghalhekk hejjew rwiehhom ghal taqbida aktar harxa. Haznu haznet kbar ta' qamh, komplew il-bini tas-swar, u qassmu d-difiza tal-pajjiz bejn l-ahjar nies taghhom. Fosthom kien hemm Guzeppi, bin Mattija, zaghzugh ta' 29 sena, li messitu l-Galilija u li wara kiteb l-istorja ta' dik il-gwerra.

Waqt dik it-thejjija kollha l-Lhud kellhom hsara kbira minhabba l-partiti ta' bejniethom, ghax waqt xi uhud kienu kontra r-Rumani ghal mewt, ohrajn kienu xi ftit imxaqilbin lejhom. U hekk qam il-glied bejn il-Lhud stess u nibtet il-hrda meta l-aktar kellhom bzonn il-ghaqda. Guzeppi stess kien mizmum b'hala partitarju tar-Rumani u kellu ghedewwa toqol fost il-Lhud.

L-ahbar tat-telfa ta' Cestju li semmejna fuq waslet lil Neruni waqt li kien l-Akaja. Biex jithallas talghajb li ghamlulu l-Lhud ghazel b'hala generali 'l Titu Flavju Vespasjanu li dik il-habta kien l-Akaja mall-imperatur. Vespasjanu, li kien imharreg tajjeb fil-gwerra, hejja rigmenti mill-ahjar, nizel Tolemais u baqa' diehel il-Galilija. Il-Lhud ta' Guzeppi bezghu, harbu u xterdu. Guzeppi harab ukoll u mar jistkenn flimkien ma' ohrajn fil-fortizza ta' Jotapata. Wara li rebah tista' tghid il-Galilija kollha Vespasjanu habat ghal Jotapata. Imma din kienet ghadma iebsa ghal snienu, u dam 47 jum jitqabad sakemm rebahha. Il-Lhud mejta kienu 40,000. Salvaw biss 1,200 il-biċċa l-kbira nisa u tfal. Il-belt kienet meqruda ghal kollox. Guzeppi baqa' hajj, mohbi go bir. Kif helisha ma nafux. L-istorja li hu jghid hi hrafa. Hu xinhu, nghaqad mar-Rumani u kien mizmum tajjeb minnhom, l-aktar meta habbar lil Vespasjanu u lil ibnu Titu li ghad ikunu imperaturi. Wara Guzeppi ha l-isem ta' Flavju kif ghadu maghruf sal-lum.

Fi hrug is-sena 67 Vespasjanu kien gieb taht idejh il-Galilija kollha u s-Samarija. Kien baqalu l-Lhudija u Gerusalem maghha, li kienet ghadma iebsa. Imma ghaggla ma kellux u ried jimxi bil-mod biex dejjem iross il-Lhud. Ghadda

x-xitwa f'Ċesarea jsaħħaħ il-forzi u jitkixxef l-aħbarijiet tal-Lhud li kienu kollha kif xtaqhom hu. Ġerusalem kienet għadha maqsuma f'żewġ partiti: is-"sħan" u l-"moderati". Is-sħan telgħu l-ħtija tatteħta tal-Galilija fuq il-moderati li kienu mxaqilbin lejn ir-Rumani, u biex dan ma jerġagħx jiġri f'Ġerusalem bdew inaqqu l-moderati sakemm qerduhom għal kollox u għamlu 'l Ġerusalem baħar ta' dmija. Dan kollu kien jaqbillu lil Vespasjanu, għax il-Lhud kienu dejjem jitilfu l-forza u jnaqqsu r-resistenza.

Fir-rebbiegħa tas-sena 68 Vespasjanu ħareġ minn Ċesarea, ħabat għall-bliet tax-xatt u rebaħhom. Dar man-nofsinhar ta' Ġerusalem, tela' lejn it-tramuntana, ħalla forzi ta' suldati f'postijiet importanti u reġa' daħal Ċesarea biex itemm l-aħħar tħejjijiet qabel ma jaħbat għal Ġerusalem.

Waqt li Vespasjanu kien Ċesarea jagħti l-aħħar daqqa t'id għattħejjijiet tal-gwerra, waslitlu l-aħbar tal-mewt ta' Neruni li ġrat fid-9 ta' Ġunju 68. Din l-aħbar ħabbtitlu l-pjanijiet kollha. L-ewwelnett l-ordni tal-gwerra waqfet sakemm tkun imġedda mill-imperatur il-ġdid. Barra minn dan, wara l-mewt ta' Neruni r-Rumani ma redux jibqgħu aktar taħt is-slaten tarrazza ta' Awgustu, l-ewwel sultan, u riedu jagħżlu sultan ieħor. Għalhekk x'uħud għażlu 'l Galba li kien magħruf bħala imperatur. Imma r-riġmenti li kienu l-Ġermanja għażlu 'l Vitellju, li missieru kien gvernatur tas-Sorija. F'Ruma ma reduhx il Galba u, mogħwijin minn Ottone, irvellaw kontra tiegħu. Fil-15 ta' Jannar 69 Galba kien maqtul u Ottone laħaq imperatur floku. Imma Ruma kellha imperatur ieħor, Vitellju, li kien magħżul missuldati tiegħu fil-Ġermanja. Dan nieżel Ruma; fit-triq iltaqa' ma' Ottone bis-suldati tiegħu; ħabtu għal xulxin; Ottone mar minn taħt u wara tliet ijiem neħħa ħajtu b'idejh, u hekk Vitellju baqa' waħdu imperatur ta' Ruma.

Waqt li Ruma kienet imħabbla mill-għied tal-imperaturi, l-Lhud ta' Ġerusalem kienu għadhom jitqatlu bejniethom. Il-belt kienet maqsuma bejn żewġ kapijiet Xmun bar Ġjora u Ġanni ta' Ġis-Ħalab, ittnejn bil-partit tagħhom, li mlew 'il Ġerusalem bil-qtil u bl-għarukażijiet.

Vespasjanu ma kienx b'idejh marbuta għal kollox. Għalkemm ma setagħx jaħbat għal Ġerusalem, bħalma kellu f'moħħu, qabel ma jkollu l-ordni tal-imperatur, għamel ħarġa madwar Ġerusalem, rebaħ xi postijiet u żied iross u jagħlaq il-belt.

Imma issa ġrat ħaġa oħra li warrbitu mill-gwerra u mill-Palestina. Bħalma suldati oħra għażlu l-imperatur li riedu huma, is-suldati tal-Lvant, tal-Eġittu, tas-Sorija u tal-Palestina riedu huma wkoll jagħżlu s-sultan tagħhom. Bniedem aħjar minn Vespasjanu ma setgħux isibu, bniedem maħbub minn kulħadd, bniedem bil-għaqal u ta' dixxiplina kbira u mħarreġ sewwa fil-gwerer. U hekk Vespasjanu kien magħruf bħala imperatur fil-Lvant kollu. F'Ruma kien isaltan Vitellju, bniedem li moħħu f'żaqqu biss u li kien dejjaq u xebba' sa mneħirhom ir-Rumani kollha. Meta s-suldati ta' Vespasjanu daħlu Ruma, Vitellju ma sab 'il ħadd min jgħinu, staħba fil-palazz, sabuh u qatluh. U issa Vespasjanu sab ruħu imperatur waħdu. Ftakar fil-profezija li kien

għamillu Ġużeppi sentejn qabel u biex jurih kemm kien jaħbulu neħħielu r-rbit ta' priġunier.

Fil-bidu tas-sajf tas-sena 70 Vespasjanu telaq lejn Ruma u ħalla t'idejn ibnu Titu biex ikompli u jtemm il-gwerra kontra l-Lhud.

P. P. SAYDON.

(F'ħarġa oħra, il-Prof. Saydon jgħidilna kif ġrat il-ħerba tal-belt u l-ħruq tat-Tempju ta' Ġerusalem, fid-9 t'Awissu tas-sena W.K. 70)

KELMTEJN FUQ MEWT ĠESU'

Il-Mewt għażiża ta' Sidna Ġesù, ġrat f'Ġerusalem, il-belt il-kbira tal-Art Imqaddsa. Għalhekk il-qarrejja tagħna jkunu jistennew li niktbu xi ħaġa fuq il-ġrajja tal-imrar li kellu jgħaddi minnha Sidna sa kemm Ruħu nfirdet minn Ġismu, għas-saħħa tagħna l-midinbin.

FIL-ĠETSEMNI

Ġesù għamel l-ikla tal-Għid ġewwa għorfa, qrib id-dejr tal-Qassis il-Kbir tal-Lhud, fin-naħa l-aktar għolja tal-belt, li jgħidulha Sijon. L-ikla kienet iddum sejra ħafna, għal hekk Ġesù u l-ħdax-il Appostlu (għax Ġuda kien telaq qabel) ħarġu minn hemm għal ħabta ta' nofs il-lejl. Aktarx li ġibdu min-nofs il-belt u ħarġu mill-Bieb tal-Fuħħarin (ara l-mappa ta' Ġerusalem li ġibna s-sena l-oħra) għal wied ta' Kidron. Mill-wied telgħu ftit 'il fuq fejn kien hemm għalqa bis-siġar taż-żejtun, jgħidulha Ġetsemni. Hemmekk hemm għar. Ġewwa fih Ġesù ħalla tmienja mill-Appostli u ħareġ barra u ħa miegħu lit-tlieta l-oħra: lil San Pietru u liż-żewġt aħwa, San Ġakbu u San Ġwann.

Lil Ġesù dak il-ħin qabdu biża' kbir. Biża' li jaqa' fuq kull bniedem qawwi sħiħ meta jkun jaf li

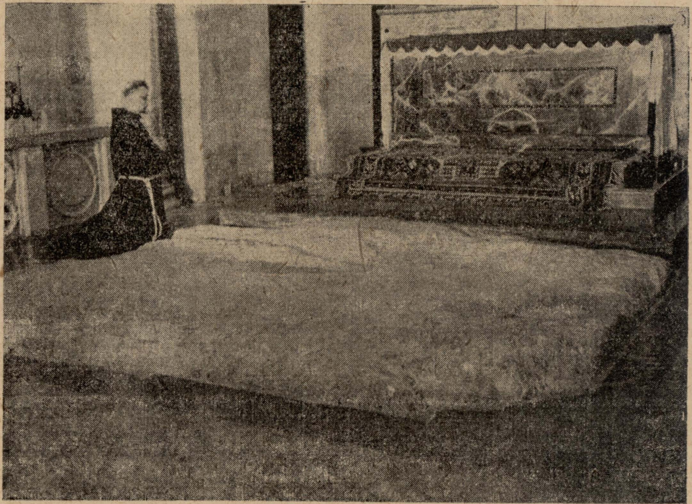

Il-Blata tal-Agonija, ġewwa l-Bażilka tal-Ġetsemni.